

Karel Čapek (9. 1. 1890 Malé Svatoňovice /severovýchodní Čechy/ – 25. 12. 1938 Praha)

1. část: Život

Český spisovatel, novinář, literární, divadelní a výtvarný kritik, překladatel. Jedna z klíčových osobností v kulturním životě Československé republiky 20. a 30. let 20. století a zároveň jeden ze světově nejproslulejších českých autorů všech dob.

Nad jiné literáty vynikal mj. **neobyčejně širokým rejstříkem žánrů** (literárních druhů), jimž se věnoval.

Pocházel z kulturně podnětné rodiny venkovského lékaře. Byl bratrem Josefa

Čapka (1887 – 1945), význačného malíře, grafika, ilustrátora, výtvarného kritika a spisovatele, a Heleny Čapkové (1886 – 1961), spisovatelky (napsala mj. knihu *Moji milí bratři*).

Karel Čapek studoval na **gymnasiích v Hradci Králové, Brně a Praze**, absolvoval **Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy** (byl vždy výtečným studentem a prvního otištění svých děl se dočkal již ve 14 letech: jednalo se o tři básně, jež uveřejnil brněnský týdeník *Neděle*). Během vysokoškolských studií byl na **studijním pobytu v Berlíně a Paříži** (1910 – 1911).

Ze zdravotních důvodů nebyl odveden do rakousko-uherské armády za První světové války (jeho život ovlivňovala již od r. 1916 Bechtěrevova nemoc, spočívající v postupném znehybnění páteře).

Po několika prvních, krátkých zaměstnáních (vychovatel ve šlechtické rodině Lažanských, velmi krátce knihovník v Národním muzeu) zakotvil jako **novinář**. Od roku 1921 až do své smrti pracoval v redakci **Lidových novin** a výrazně se podílel na jejich přeměně z listu pro široké vrstvy čtenářů (viz název novin) ve **fórum moderně orientovaných českých intelektuálů** (vzdělanců). V této redakci byli jeho kolegy i další významní čeští spisovatelé (takže se někdy hovoří o **literární generaci Lidových novin**): **Karel Poláček, Eduard Bass**. Často také přispíval do **týdeníku Přítomnost** (založeného r. 1924), jehož šéfredaktorem byl další žurnalista z Lidových novin, **Ferdinand Peroutka** (*Přítomnost* se stala **nejvýznamnějším kulturně politickým časopisem meziválečného Československa**).

Kromě novinářské a spisovatelské práce (některá svá díla si sám ilustroval; měl nezaměnitelný výtvarný styl blízký poetické karikatuře) se Karel Čapek věnoval i dalším oborům. Působil jako **dramaturg i režisér pražského Vinohradského divadla** (1921 – 1923) a **první předseda československého PEN-klubu** (1925 – 1933).

PEN-klub je mezinárodní organizace sdružující literáty různých oborů, byl založen r. 1921 v Londýně (kde má dodnes sídlo) a jeho úplný název zní (The International Association of) Poets, Playwrights, Editors, Essayists and Novelists (adresa jeho webové stránky: www.internationalpen.org.uk); současným předsedou českého centra PEN-klubu je písničkář a básník Jiří Dědeček (* 1953).

Karel Čapek jako činovník PEN-klubu navázal **přátelství s řadou významných světových spisovatelů** a hojně cestoval po Evropě.

Čapkovou životní partnerkou byla **herečka a spisovatelka Olga Scheinpflugová** (1902 – 1968; svůj vztah s Čapkem vylíčila v díle *Český román*, vydaném r. 1946). Po dlouholetém společném soužití se vzali r. 1935, zůstali bezdětní. Jako svatební dar (od švagra Čapkovy sestry) dostali do doživotního užívání bývalý úřednický dům Strž u Dobříše jihozápadně od Prahy: Karel Čapek tu od r. 1936 bydlel takřka trvale.

Karel Čapek byl **názorově výrazně ovlivněn prvním československým prezidentem Tomášem Garrigueem Masarykem**. Ačkoli sám vystupoval jako člověk tolerantní k širokému spektru názorových proudů demokratické společnosti (ve svých novinových článcích oceňoval českého autora vlasteneckých historických románů Aloise Jiráska i amerického poetického filmového komika Charlieho Chaplina), **veřejností byl vnímán především jako zastávce úzkého sepětí se západní (zejména anglosaskou a francouzskou) kulturou i politikou**.

Bratři Čapkové pořádávali ve své vinohradské vile (již si dali postavit v r. 1926) pravidelná neformální setkání intelektuálů (takzvaných **pátečníků**), mezi něž přicházel i Masaryk.

Od 20. let Karel Čapek **varoval** některými svými díly **před ponižováním i odlidšťováním člověka v moderní průmyslové společnosti**. Ve 30. letech se stal – i ve světovém měřítku – **jedním z nejvýraznějších odpůrců nastupujícího fašismu**, zejména německého, italského a španělského. Na fašistickou hrozbu reagoval řadou svých děl.

Mnichovská dohoda, již v září **1938** evropské velmoci připojily velkou část československého pohraničí k fašistickému Německu, znamenala vážnou zkoušku důvěry v masarykovskou, benešovskou a čapkovskou orientaci na západoevropskou demokracii. Čapek se stal **předmětem novinářských útoků**, které mu vyčítaly, že svým celoživotním modernismem i demokratismem oslaboval připravenost české veřejnosti čelit vážným krizím. Byl obviňován, že pěstoval ve svých čtenářích i posluchačích odpor k osvědčeným tradicím, jež byly založeny především na náboženských, zejména katolických autoritách (mezi takto píšícími Čapkovými kritiky hrál vůdčí roli Čapkův dlouholetý názorový oponent, spisovatel Jaroslav Durych).

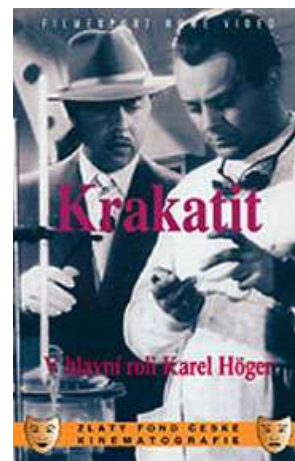
O Vánocích 1938 Čapek zemřel na zápal plic. Obecně se soudí, že jeho zdravotní stav se tragicky zhoršil i vinou předchozí protičapkovské veřejné kampaně (nelze však pominout ani hluboký spisovatelův zármutek ze skutečnosti, že k Velkoněmecké říši byl připojen dokonce i jeho rodný kraj). O tom, jaký osud by byl pro Karla Čapka přichystán, svědčí skutečnost, že Josef

Čapek byl již v následujícím roce 1939, brzy po začátku německé okupace zbytku Českých zemí, zatčen německou tajnou policií gestapem a po celou Druhou světovou válku byl vězněn v koncentračním táboře, kde patrně v dubnu 1945 (pár týdnů před blížícím se osvobozením) zemřel.

V r. 1990 měl premiéru český film *Člověk proti zkáze*, který zachycuje poslední léta Karla Čapka: režie Štěpán Skalský, v hlavních rolích Josef Abrhám (Karel Čapek) a Hana Maciuchová (Olga Scheinpflugová).

Karel Čapek (2. část): Někteřá díla 1 (romány a dramata):

Romány **Továrna na Absolutno** (1922), **Krakatit** (1924; název se vztahuje k mimořádně účinné třaskavině, kolem jejíhož vynálezu je vystavěna hlavní zápletková díla a jejíž jméno odkazuje k ničivému výbuchu indonéské sopky Krakatau r. 1883; román se dočkal neobvyklého množství adaptací: filmový režisér Otakar Vávra natočil dvě verze, na nichž se výrazně podílel i scenáristicky: první stejnojmenná je z r. 1948 (v hlavní roli Karel Höger jako inženýr Prokop), druhá s názvem *Temné slunce* z r. 1980 (v hlavní roli Radoslav Brzobohatý); nezávisle na sobě a téměř současně složili opery *Krakatit* Jiří Berkovec a Václav Kašík, kteří si k nim podle Čapkova námětu také napsali libreta: opery měly premiéru r. 1961, první z nich v Brně, druhá v Ostravě), **Válka s Mloky** (1936; velmi volně se tímto románem nechala inspirovat stejnojmenná opera skladatele Vladimíra Franze a libretisty Rostislava Křivánka, premiéra r. 2013), **První parta** (1937; stejnojmenný filmový přepis natočil r. 1959 Otakar Vávra podle vlastního scénáře), **Život a dílo skladatele Foltýna** (nedokončeno, vyšlo r. 1939);

Volná románová trilogie Hordubal (1933; kniha je nazvána podle hlavní postavy, horala z Podkarpatské Rusi; film *Hordubalové* z r. 1938: režie Martin Frič, scénář Karel Hašler a Karel Čapek, v hlavní roli Jaroslav Vojta; film *Hordubal* z r. 1979: režie Jaroslav Balík, scénář Václav Nývlt, v titulní roli Anatolij Kuzněcov), **Povětroň** (1934), **Obyčejný život** (1934); trilogii Čapek napsal jako vyjádření filozofického směru pragmatismu, který spočívá na názoru, že každá myšlenka je pravdivá právě tehdy, když její uskutečnění umožňuje dosáhnout vytčeného cíle, a že tedy neexistují setrvačně uznávané, ale skutečným životem neproověřené obecné pravdy.

Divadelní hry **Lásky hra osudná** (1908 – 1910, s Josefem Čapkem; tiskem poprvé 1911 na pokračování v časopise Lumír, později ještě další vydání s různými autorskými úpravami, prapremiéra, tedy světová premiéra neboli první jevištní uvedení vůbec, se však odehrála až 1930), **Loupežník** (první hra Karla Čapka uvedená na jevišti; začala vznikat již 1911, ale byla publikována i v premiéře uvedena až 1920 – tehdy ji nastudovalo Národní divadlo v Praze; v r. 1931 natočil stejnojmenný film režisér Josef Kodíček podle vlastního scénáře, v titulní roli Jaroslav Gleich), **R.U.R.** (tiskem 1920; název je zkratkou anglického názvu firmy *Rossum's Universal Robots*, která vyrábí umělé lidi: hra byla prvním světovým úspěchem Karla Čapka; vnesla do světových jazyků slovo *robot*, ovšem na rozdíl od dnes vžitě představy nešlo o stroje, ale o lidem velice podobné tvory z umělých tkání; prapremiéru uvedl 1921 ochotnický spolek Klicpera v Hradci Králové, při premiéře o několik dní později v pražském Národním

divadle hrála hlavní ženskou roli Heleny Gloryové Eva Vrchlická, dcera slavného spisovatele Jaroslava Vrchlického; hra měla – samozřejmě v anglickém překladu – premiéru na newyorské Broadwayi již 1922 a roli jednoho z robotů tehdy hrál mladý Spencer Tracy, jenž se posléze stal jedním z nejslavnějších amerických herců všech dob), **Ze života hmyzu** (s Josefem Čapkem; tisk 1921; prapremiéra 1922 v Národním divadle v Brně), **Věc Makropulos** (tisk 1922, prapremiéra 1922 v pražském Vinohradském divadle v autorově režii; slovem *věc* se tu myslí *právníký případ, kauza*; jméno *Makropulos* je příjmením údajného někdejšího řeckého alchymisty z pražského císařského dvora Rudolfa II.; hra se odehrává v současnosti, ale odvíjí se od předpokládaného alchymistického objevu elixíru mládí; v r. 1926 měla v Národním divadle v Brně premiéru opera *Věc Makropulos* od Leoše Janáčka, jenž napsal též libreto), **Adam Stvořitel** (s Josefem Čapkem;

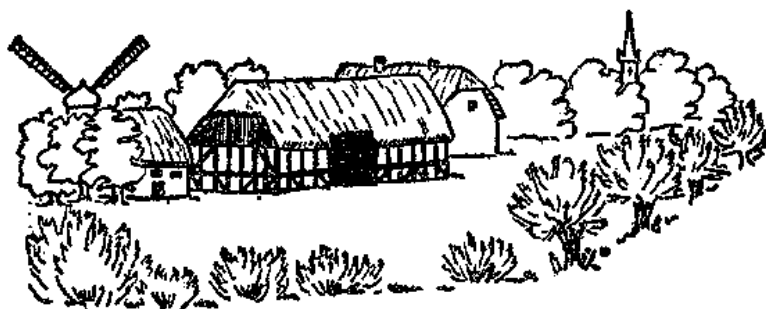

tisk 1927, prapremiéra 1927 v pražském Národním divadle), **Bílá nemoc** (tisk 1937; prapremiéra byla zdvojena: v tentýž den 29. ledna 1937 k ní došlo v pražském Stavovském divadle, kde ji provedl soubor Národního divadla, a v Zemském divadle v Brně; v pražském nastudování dvě hlavní role hráli Hugo Haas jako doktor Galén a Zdeněk Štěpánek jako diktátorský maršál; Haas, který byl židovského původu, a k varovnému tématu fašistického diktátora měl tedy osobní vztah, natočil ještě r. 1937 jako režisér, scenárista i hlavní představitel filmovou verzi *Bílé nemoci* – jeho protihráčem tu byl opět Štěpánek, **Matka** (tisk 1938, prapremiéra 1938 ve Stavovském divadle; hra byla inspirována občanskou válkou ve Španělsku 1936 – 1939, v níž proti demokratické vládě bojovali fašisté vedení generálem Franciscem Francem a opírající se o vojenskou pomoc fašistických států Itálie a

Německa; podnět ke hře dala Olga Scheinpflugová; Čapek pak byl při psaní ovlivněn zejména událostí ze španělského města Lérida, kde povstalecké letectvo shodilo bombu na školu, a zabilo tak asi 50 dětí; první představitelkou titulní postavy hry *Matka* se stala herečka Národního divadla Leopolda Dostalová, pro niž prý Čapek tuto roli psal).

Karel Čapek (3. část): Některá díla (drobnější příběhy, překlady a další texty):

Cestopisy (u každého z nich vyšly nejprve úryvky v Lidových novinách, pak teprve autor vždy připravil úplnou, knižní verzi) **Italské listy** (1923), **Anglické listy** (1924), **Výlet do Španěl** (úryvky v LN 1929, celé knižně 1930), **Obrázky z Holandska** (1931), **Cesta na sever** (1935);

Soubory povídek (jednotlivé

povídky často vyšly v novinách nebo časopisech ještě před svým souborným, knižním vydáním) **Zářivé hlubiny a jiné prosy** (1916; s Josefem Čapkem), **Boží muka** (1917; první samostatná kniha Karla Čapka), **Krakonošova zahrada** (1918; s Josefem Čapkem), **Trapné povídky** (1921), **Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy** (obojí 1929; krátké detektivní povídky; několik textů z obou souborů se stalo námětem povídkových filmů: v r. 1947 to byly *Čapkovy povídky* režiséra Martina Friče, v r. 1958 film *O věcech nadpřirozených* od různých filmových autorů, v r. 1965 *Čintamani a podvodník* režiséra Jiřího Krejčíka s Olgou Scheinpflugovou v jedné z hlavních rolí, v r. 1982 *Plaché příběhy* od různých režisérů);

Kniha překladů Francouzská poesie nové doby (1920; dílo mělo zásadní vliv na českou meziválečnou poezii, zejména na směr *poetismus*);

Soubor apokryfů **Kniha apokryfů** (1945; *apokryfem* se rozumí text zpracovávající neobvyklým, často provokujícím způsobem nějaký obecně známý příběh; Čapkova kniha zahrnuje texty vzniklé ve 20. – 30. letech, knižně vyšly poprvé 1932 pod souhrnným názvem *Apokryfy*; od 1945 je soubor vydáván v rozšířené podobě jako *Kniha apokryfů*; s pásmem několika Čapkových apokryfů, upravených pro divadlo dvou herců, jezdili po republice v 80. letech herci Divadla na Vinohradech Jiřina Jirásková a Ilja Racek);

Soubory fejetonů (vtipných novinových článků o různých otázkách současné doby; je samozřejmé, že každý takový soubor obsahuje řadu textů z let předcházejících roku souborného vydání; uvádíme některé z těch souborů, které vyšly za Čapkova života; ze souborů vydaných po r. 1938 se soustředíme jen na ty, které byly vydány zjevně v souladu s autorovým plánem) **Zahradníkův rok** (1929), **Jak se co dělá** (1938), **Kalendář** (1940), **O lidech** (1940), **Obrázky z domova** (1953), **Věci kolem nás** (1954; ve stručnější podobě vyšlo již r. 1925 pod názvem *O nejbližších věcech*);

Soubor sloupků (vtipných, duchaplných článků reagujících zpravidla na aktuální události) **Sloupkový ambít** (1957);

Bajky (svěrázná, neboť zpravidla jednovětá) v souboru **Bajky a podpovídky** (1946);

Kniha úvah (z předchozích let) **O věcech obecných čili Zoon politikon** (1932);

Kniha esejů **Marsyas čili Na okraj literatury** (1931; kniha obsahuje texty z let 1919 – 1931;

zabývají se těmi oblastmi literatury, které jsou obvykle považovány za málo hodnotné: s tím souvisí i název knihy – Marsyas je postava ze starořeckých bájí, prohrál soupeření s bohem Apollónem v kráse hry na hudební nástroj a Apollón jej potrestal stažením z kůže zaživa);

Knižní interview (kniha rozhovorů) **Hovory s T. G. Masarykem** (3 svazky; 1928 – 1935; dnes obvykle vycházejí jako svazek jediný);

Filozofická studie **Pragmatismus čili Filosofie praktického života** (napsáno jako vysokoškolská seminární práce, knižně vydáno r. 1918);

Knižky pro děti **Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přivažek** (souborně 1932; spojením i rozsáhlejší úpravou dvou z těchto pohádek vznikl r. 1997 film režiséra Karla Smyczka a scenáristy Zdeňka Svěráka *Lotrando a Zubejda*, v hlavních rolích Jiří Strach, Pavel Zedníček, Barbora Seidlová), **Dášeňka čili život štěněte** (1933; v r. 1939 zařazeno do souboru *Měl jsem psa a kočku*).

Grafickou (výtvarnou) kvalitu knih Karla Čapka vytvářeli i přední umělci té doby: zejména Josef Čapek (podílel se též na divadelních inscenacích některých Karlových her), František Muzika a Karel Teige.

Sebrané spisy Karla Čapka vycházely ve zvláštních edicích třikrát: jednalo se o *Spisy bratří Čapků* (20. – 40. léta 20. století), *Dílo bratří Čapků* (50. – 70. léta) a *Spisy Karla Čapka* (80. – 90. léta). Vybrané spisy (výbor z díla) Karla Čapka vyšly dvakrát, v r. 1958 a v 1. polovině 70. let.

Zásadní význam pro posmrtné vydávání Čapkových spisů měl editor Miroslav Halík (1901 – 1975). K vydání připravil i Čapkovy **Listy Olze** (dopisy z let 1920 – 1938, vydány 1971).